

УДК 94 (477.46)“19”:908 (477.46)

Василь Мельниченко (м. Черкаси)

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА ЧЕРКАЩИНІ: ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ

У статті висвітлюється зародження та розвиток традицій вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на його батьківщині — Черкащині. Робиться висновок про те, що, пройшовши нелегкі випробування часом, вони набули нового розвитку в роки незалежності України. Вагомий внесок у сучасну шевченкіану роблять і краєзнавці Черкащини, досліджуючи і популяризуючи духовну спадщину свого земляка.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Черкащина, пам'ять, творчість, шевченкіана, краєзнавство.

Серед проблем, пов'язаних з дослідженням регіональної історії сьогодні особливої актуальності набуває розкриття ролі такого важливого чинника формування національної самосвідомості, як традиції вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка, передусім на його батьківщині — Черкащині.

Рух за вшанування і увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині, як і по усій Україні, на початку ХХ ст. розгортався в умовах заборонної політики царського уряду і намагань витравити з народної свідомості навіть саму згадку про поета. Однак внаслідок революційних подій 1905–1907 рр. відбулися певні послаблення репресивного тиску все частіше з ініціативи найбільш свідомої частини населення, передусім інтелігенції, відбуваються заходи по вшануванню пам'яті Т. Г. Шевченка, які, як правило, приурочувалися до дат його народження і смерті.

Зокрема, 26 лютого 1906 року у соборі міста Звенигородки вперше було відправлено панахиду по великому поету, а напередодні місцева комісія Київського комітету грамотності на своєму засіданні прийняла рішення про спорудження у Звенигородці народного дому в пам'ять Т. Г. Шевченка¹.

Вшанування Т. Г. Шевченка відбулося тоді і в селі Колодистому Звенигородського повіту (нині — Тальнівський район). Гурток селян вирішив, що усі бажаючі односельчани щороку будуть вносити по карбованцю, щоб на зібрані гроші заснувати в селі шевченківську бібліотеку і укомплектувати її творами Шевченка та інших найкращих українських письменників. А ще під впливом шевченківських ідей виникла серед селян Колодистого думка заснувати в селі школу, де б можна було вчити дітей грамоті українською мовою².

Того року за інформацією журналу “Рідний край”, редактованого О. Косач (Оленою Пчілкою) — матір'ю Лесі Українки, народні шевченківські заходи відбувалися навесні: “На Тарасовій горі під Каневом відбулося 4 квітня святкування 45-х роковин смерті Шевченка. Людей було душ 200. Казали промови, проказували його вірші, співали пісні. У вечері на човнах роз'їхалися до дому. Найбільш було селян з округних сіл: Прохорівки, Келеберди, Ліплявого, Койлова та інших”³.

Далі в цьому ж часописі невідомий автор під псевдонімом “Мандрівець” знайомить читачів з книгою записів на Тарасовій горі: “тут побачите не хитро вилиту малограмотною рукою журбу-жалобу злиденного хлібороба-українця; побачите щиро-журливу запись молодесеньких юнаків-дівчат та хлопців, що не бачили ще скрути життєвої, напиш, що чистою рукою немов влітає у лавровий вінок на Тарасовій голові пахучу, чисту квітку рожевих мрій та обіцянок служити народу; тут прочитаєте проймаючий все наскрізь короткий поклик до бою борців за кращу будучину...”

“Пильно продивившись книгу, — зазначає автор, — можна запримітити, що під час Клецьких святків наші селяне найбільше одвідують гору. Зрозуміти се легко — се найбільш вільна пора у хлібороба. Дай-же Боже щоб се увійшло у закон — і тоді наші селяне щороку будуть мати всеукраїнський празник — празник одвідування домовини Тараса, празник, на який зіходитимуться на пораду убогі діти України”⁴.

А дописувач із села Демки Золотоніського повіту (нині — Драбівського району) писав до цього популярного тоді серед селян журналу: “Хоч наше село й закинуте в глухій краї, та все таки промінь національної свідомості тор-

кнувся наших односельчан. 22-го травня од-празнували роковини незабутнього співця України, Т. Г. Шевченка”. Виїхали на беріг Дніпра, де співали “Заповіт”, декламували твори Т. Г. Шевченка, говорили про його життя. Вирішили вшанувати Кобзаря кожного року⁵.

Журнал “Рідний край” у 1906 році повідомляв і про перешкоди, які чинила царська влада поширенню шевченківських ідей серед народу. Так, згадуваний вже автор під псевдонімом “Мандрівець” писав із села Прохорівки Золотоніського повіту: “Народові дуже потрібні лекції про Тараса — про життя і значіння його. У нас намірявся один інтелігент зробити се діло на масницю, та в день смерти поета, але чорна хмара, що зараз наполягла на все, — вихватила його і заслала за Аральське море... в ті місця, де був і Тарас у засланні”⁶.

У 1911 році, коли відзначалися 50-ті роковини смерті Шевченка, в багатьох містах та селах краю відправлялися панахиди по поетові, виголошувалися промови про нього. Багатолюдно проходили вони в Черкасах, Каневі, Умані, Смілі та в інших містечках і селах. В Черкасах 26 лютого панахида по Шевченкові правилася в Свято-Миколаївському соборі, а після отпрати гарну промову сказав священник отець Кудрицький.

У Каневі, як писав журнал “Рідний край”, “по запросинах канівських українців, священник канівської Преображенської церкви, отець Л. Опоков, з усім причтом, одправив панахиду на могилі Шевченковій і сказав до присутніх щире слово про Кобзаря”⁷. В селі Керелівці на панахиді були присутні родичі поета — Трохим, Андрій, Іван і Петро Шевченки, що приходилися племінниками Тарасові. Була й інша рідня. Співали панахиду учні місцевої школи. Коли заспівали “Вічну пам’ять”, то усі присутні стали на коліна⁸.

З поширенням творів і волелюбних ідей Шевченка вшанування його пам’яті набувало все гострішого суспільно-політичного характеру. Особливо це проявилось напередодні і в час відзначення 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у 1914 році. Царські власті, боячись революціонуючого впливу творчості Кобзаря та антиурядових виступів, робили все, щоб не допустити масового відзначення ювілею.

Влада вдавалася до всіляких заборонних заходів. Зокрема, міністерство освіти заборонило учням брати участь у шевченківських

урочистостях. На місцях освітянське начальство пішло ще далі. В Чигиринському повіті Київської губернії місцевий справник навіть не дозволив постановку вистави “Назар Стодоля”, боячись, щоб вона не викликала “демонстрацій”.

Не менш “заборонно” було налаштоване і духовне відомство. В селі Козацькому Звенигородського повіту священники відмовили селянам в панахиді, причому один з них рекомендував обмежитись відправленням телеграми єпархіальному начальству, а другий — записанням “раба Божого Тараса” в поминальну книжку. Проте телеграму не відправили, оскільки дізналися про заборону панахиди в самому Києві.

У 1913 році полтавський губернатор заборонив золотоніському товариству вишуканих мистецтв проводити публічну лекцію про Шевченка⁹. А наступного року в Черкасах міський голова Кулеша навіть не поставив на обговорення думи заяву жителів міста про вшанування пам’яті Шевченка. У цьому, з багатьма підписами документі, висловлювалися такі побажання: назвати Смілянську вулицю Шевченко-Тарасівською; найменувати міську ремісничу школу Тарасівською; організувати у травні екскурсії учнів і вчителів міських шкіл на могилу поета; уповноважити кількох гласних міської думи покласти під час екскурсій вінок до могили Кобзаря; видати на кошти міста не дороге видання торів Шевченка і роздати його усім учасникам цих екскурсій. Звернення відмовилася друкувати тодішня міська газета “Голос Придніпровья”¹⁰.

Не була прийнята, як повідомляє “Українська жизнь”, постанова про святкування шевченківського ювілею й уманською міською думою, внаслідок чого було припинено підготовку до ювілею, що велася місцевим літературно-художнім гуртком. Канівський справник Жежелевський заборонив проведення заходів по вшануванню Шевченка. А його “колега” — чигиринський справник заборонив навіть виставу “Назар Стодоля”.

На заваді відзначення шевченківського ювілею в Черкасах стало й видане попечителем Київського учбового округу розпорядження від 24 січня 1914 року про заборону вчителям та учням середніх і народних шкіл брати участь у святкуванні цієї дати. Своім циркуляром, адресованим завідувачам училищ, це розпорядження 4 лютого продублював і черкаський інспектор¹¹.

За часів царизму твори нашого видатного земляка зазнавали цензурних переслідувань, з'являлися переважно незначними тиражами і були малими за обсягом. Перший виданий у Черкасах видавництвом “Вік” шевченківський збірник датується 1900 роком. Він називався “Малий Кобзар” і мав усього 7 сторінок. Друкувалася книжка у відомій тоді черкаській друкарні, яка носила назву “Лито-типографія В. В. Колодочки, прот. Городской больницы”¹².

Після падіння самодержавства шевченківські дні в Україні стали відзначатися вільно і розкуто. 6 березня 1918 року Рада народних Міністрів УНР прийняла рішення про те, що “день 27 лютого (9 березня. — *Авт.*) (Шевченківське свято) святкується як національне свято. В цей день всі урядові установи повинні бути закриті. У всіх школах повинні бути улаштовані лекції, бесіди і концерти на тему про Шевченка в національному, громадському і соціальному значенні. Всі урядові установи і будинки на Україні повинні бути украшені прапорами”¹³.

Того ж року під час шевченківських днів члени артистично-співочого гуртка товариства “Просвіта” із села Слобода-Царська поблизу Черкас організували для односельчан читання біографії Т. Г. Шевченка і його творів та поставили п'єсу “Назар Стодоля”¹⁴.

Твори Т. Г. Шевченка починають видаватися масовими тиражами і поповнювати фонди бібліотек, включатися до навчальних програм, репертуару професійних і самодіяльних митців. Зокрема, у 1920 році в Черкасах кооперативом “Допомога школі” Черкаської повітової вчительської спілки видано окремою книжкою поему “Наймичка”¹⁵. Ім'я Т. Г. Шевченка було присвоєне створеному у травні 1918 року краєзнавчому музею, який мав тоді таку офіційну назву — “Черкаський історико-педагогічний ім. Т. Г. Шевченка музей, заснований в 1918 році Черкаським товариством “Просвіта” м. Черкаси на Київщині”¹⁶. Приблизно в цей же час іменем Т. Г. Шевченка почав називатися і місцевий театр (колишній Ярового, а потім Лева)¹⁷.

У рішенні Черкаського повітвиконкому від 23 лютого 1921 року зазначалося: “В пошану до пам'яті славетного і незабутнього народно-го поета-борця за долю пригноблених народів, батька й Кобзаря України Т. Г. Шевченка [повітвиконком] наказує всім радянським установам, фабрикам, заводам, професійним

спілкам, всьому робітництву та селянству міста й повіту урочисто й велично святкувати день 9 і 10 березня як народне, державне, культурне і революційне свято. Усе місто повинно бути прикрашене червоними прапорами, робітництво і селянство, спілки та державні установи повинні подбати про улаштування по шкільних, народних та робітничих аудиторіях урочистих вистав і літературно-вокально-музичних ранків з читанням рефератів про життя та діяльність Т. Г. Шевченка”¹⁸.

Ім'я Т. Г. Шевченка посідає все помітніше місце у різних сферах життя краю. За новим адміністративно-територіальним поділом Черкаси у березні 1922 року стають центром Черкаської округи, яка в 1927 році була перейменована в Шевченківську¹⁹. Нерідко в пресі і навіть в офіційних документах того часу територія округи називалася Шевченківщиною²⁰.

Важливою подією у культурно-мистецькому житті Черкас стало перебазування сюди у 1933 році утвореного роком раніше в Білій Церкві драматичного театру. Поява в місті колективу професійних митців сприяла підвищенню рівня поширеного в той час самодіяльного драматичного жанру і популяризації серед населення міста творчості Т. Г. Шевченка засобами театрального мистецтва, яке стало невід'ємною частиною духовного життя черкасців.

У 1939 році до 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка драматичний театр здійснює постановку надзвичайно популярної серед черкасців п'єси “Назар Стодоля”. В цьому ж році колектив отримує таку офіційну назву — “Другий Київський пересувний робітничо-колгоспний театр імені Т. Г. Шевченка”²¹.

Перервана війною діяльність театру була відновлена відразу після звільнення Черкас від німецько-фашистських окупантів. За чотири місяці 1944 року театр імені Т. Г. Шевченка показав глядачам 85 вистав, з них у Черкасах — 20²². А вже 1 квітня того ж року відновили навчання майбутні пропагандисти творчості Шевченка — студенти мовно-літературного та інших факультетів Черкаського педагогічного інституту²³.

Можливості для популяризації творчості і увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка в Черкасах розширилися у зв'язку з наданням місту статусу центру утвореної в січні 1954 року Черкаської області. Тон у започаткуванні своєрідної черкаської шевченкіани почали задавати

письменники міста. В 1961 році Микола Негода завершує роботу над драматичною поемою “Дума про Кобзаря”, присвяченою останньому перебуванню Т. Г. Шевченка в рідному краї. Прем'єра драми відбулася в обласному музично-драматичному театрі. Його ж перу належить і пісенний диптих “Тарасова мати” і “Тарасова верба”. До шевченківської тематики в різні роки зверталися черкаські письменники В. Захарченко, В. Кузьменко, П. Линовицький, С. Носань, В. Пахаренко, Л. Тараненко та інші майстри пера.

Наприкінці 1950-х в Черкасах на папір лягли поетичні рядки Василя Симоненка, які стали крилатими:

*Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття,
І голос твій нам душі окриля*²⁴.

У репертуарі черкаського обласного музично-драматичного театру, який носить ім'я Т. Г. Шевченка, постійними стали шевченківські вистави. Крім згадуваної “Думи про Кобзаря”, показано до 100-річчя з дня смерті поета в 1961 році, в наступні театральні сезони колектив здійснив постановку таких спектаклів за творами Шевченка, як “Мати-наймичка”, “Назар Стодоля”, “Гайдамаки”, “Титарівна”. Долі самого поета присвячені історико-біографічні п'єси Андрія Малишка “Тарас Шевченко” та Юрія Щербака “Стіна”²⁵, літературно-музична композиція Сергія Носаня “Та не однаково мені”. Роль Шевченка в спектаклях останніх років виконували народний артист України В. Ігнатенко і заслужений артист України І. Клименко.

Образи Т. Г. Шевченка та його літературних героїв знайшли втілення в багатьох живописних, графічних і скульптурних творах черкаських митців. Серед них — картини “Шевченко серед дітей”, “Село Моринці — батьківщина Кобзаря”, “Шевченко в Корсуні” І. Кулика, “Шевченко в Черкасах”, “Шевченко і кобзар”, “Шевченко в Млієві” В. Клименка, “Пісня Кобзаря” О. Дяченка, “Т. Г. Шевченко” О. Жури, портрети Шевченка В. Нестерова і В. Сірого, гобелени “Шевченко”, “Шевченко в солдатчині” А. Недосеко, скульптурні твори В. Кравченка, С. Грабовського, А. Шилімова. Вкладав душу й талант у художнє оформлення і постановку спектаклів шевченківської тематики на сцені обласного музично-драматичного театру Д. Нарбут. Шевченківські мотиви самобутньо і неповторно інтерпретують у вишивці і пластиці Микола і Олександра Теліженки, а у розписах —

Т. Гордова. Оригінальними за своїм вираженням є екслібриси, присвячені пам'яті Т. Г. Шевченка, у виконанні А. Алексеева. Творчість Шевченка стала невичерпним джерелом творчого натхнення і для інших черкаських художників²⁶.

Поетичне слово і естетичний світогляд Т. Г. Шевченка відігравали і відіграють виняткову роль у становленні та розвитку музично-хорового мистецтва Черкащини, а твори Кобзаря посідають важливе місце в репертуарі професійних і самодіяльних художніх колективів, окремих виконавців. Насамперед такого відомого далеко за межами краю, як Черкаський академічний заслужений український народний хор, чия творча біографія нерозривно пов'язані із шевченківською тематикою.

Впродовж усіх років існування в репертуарі хору, його солістів різних років народних артистів України Р. Кириченко, О. Павловської, заслужених артистів України Т. Власенко, В. Гнилокваса, В. Захарова, Є. Крикун, М. Тихоненка, І. Черненко, В. Чорнодуба — “Заповіт”, “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Думи мої, думи”, інші пісні та концертні програми на Шевченкові вірші²⁷.

Пам'ятною і давноочікуваною подією для жителів Черкас і області стало відкриття в 1964 році до 150-річчя від дня народження поета пам'ятника Т. Г. Шевченку в обласному центрі, який композиційно завершив однойменну площу біля обласного музично-драматичного театру. Автори пам'ятника — скульптори М. Вронський і О. Олійник, архітектор — В. Гнезділов. Бронзову скульптуру Т. Г. Шевченка заввишки 3 м було виготовлено в київських майстернях Худфонду України і встановлено на гранітному постаменті заввишки 4 м. Нижня частина пам'ятника доповнена висіченою з граніту скульптурною композицією персонажів шевченківських творів — сліпого кобзаря, Катерини і Прометей. У верхній частині постаменту викарбувано напис: “Т. Г. Шевченко. 1814 — 1861”²⁸.

Велич Т. Г. Шевченка, його духовної спадщини особливо відчутною стає в роки незалежності України. Народна любов та повага до геніального поета і художника знаходить своє вираження не тільки у літературних, пісенних, монументальних та художніх творах, а й у масових шевченківських заходах, що традиційно проводяться на Черкащині і є складовою частиною різнопланової просвітни-

цько-виховної роботи щодо популяризації історичної постаті великого Кобзаря.

Одним з таких заходів останнього часу стала організована обласною організацією Національної спілки краєзнавців України Четверта науково-краєзнавча конференція “Черкащина в контексті історії України”, яка відбулася у лютому 2009 року і присвячувалася 195-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Особливість цієї конференції полягає в тому, що в ній разом з науковцями взяли участь представники краєзнавчих осередків з усіх міст і районів області, надавши цьому заходу справді всенародного характеру. У своїх виступах і повідомленнях краєзнавці висвітлювали різні сторінки життя і творчості Кобзаря, пов’язані з його рідним краєм. Конференція стала не тільки гідним продовженням традицій вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка на Черкащині, а й своєрідним прологом до відзначення краєзнавцями краю майбутнього 200-річного ювілею славного сина українського народу.

Отже, на підставі аналізу широкого комплексу джерел доходимо висновку про те, що на початку ХХ ст. шевченківські ідеї набували на Черкащині все більшого поширення серед різних верств, в тому числі і селянства, яке становило тоді переважну більшість населення краю. Започатковані в той час традиції вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка, пройшовши нелегкі випробування часом, набули в роки незалежності України нового розвитку. Вагомий внесок у сучасну шевченкіану роблять і краєзнавці Черкащини, досліджуючи і популяризуючи духовну спадщину свого земляка.

Джерела та література

- 1 Спомини про Т. Г. Шевченка // Рідний край. — 1906. — № 11. — С. 10 — 12.
- 2 Дописи // Рідний край. — 1906. — № 12. — С. 12.
- 3 Дописи // Рідний край. — 1906. — № 15. — С. 13 — 14.
- 4 Дописи // Рідний край. — 1906. — № 22. — С. 16.
- 5 Там само. — С. 15.
- 6 По Росії і Україні // Рідний край. — 1906. — № 8. — С. 24.
- 7 Пошанування пам’яті Т. Шевченка в 50-ті роковини його смерті // Рідний край. — 1911. — № 9 — 10. — С. 21 — 22.
- 8 Пошанування пам’яті Т. Шевченка в 50-ті роковини його смерті // Рідний край. — 1911. — № 9 — 10. — С. 7.
- 9 На Украине и вне ее // Украинская жизнь. — 1914. — № 3. — С. 100 — 107.
- 10 *Комарницький М.* Так було за царизму // Черкаська правда. — 1961. — 5 лютого. — С. 3.
- 11 *Мельниченко В.* Вшанування пам’яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження традицій на початку ХХ століття // Черкаський край. — 2006. — 15 червня. — С. 3.
- 12 *Пономаренко М. Ф.* Черкаські видання // Черкаська правда. — 1989. — 28 лютого. — С. 3; Державний архів Черкаської області (далі — ДАЧО, ф. 8, оп. 1, спр. 451, арк. 47.
- 13 Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. — К., 1997. — Т. 2. — С. 180.
- 14 *Яшненко С.* Черкаський повіт на Київщині // Народна справа. — 1918. — № 15. — С. 23.
- 15 *Пономаренко М. Ф.* Черкаські видання // Черкаська правда. — 1989. — 28 лютого. — С. 3.
- 16 ДАЧО, ф. Р-150, оп. 1, спр. 5, арк. 107; ДАЧО, ф. Р-150, оп. 1, спр. 3, арк. 18.
- 17 Вісті Черкаського повітового виконкому Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. — 1920. — № 167. — 4 серпня. — С. 1.
- 18 ДАЧО. — Ф. Р-268, оп. 1, спр. 3, арк. 3.
- 19 Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. — К., 1972. — С. 50 — 53.
- 20 ДАЧО, ф. Р-253, оп. 1, спр. 11, 86 — 87.
- 21 Там само, спр. 67, арк. 5 — 7.
- 22 Там само, оп. 3, спр. 7, арк. 8.
- 23 Черкаські вісті. — 1944. — № 26. — 9 квітня. — С. 2.
- 24 *Симоненко В.* Лебеді материнства. — К., 1981. — С. 79.
- 25 Шевченківський словник: У 2-х томах. — К., 1977. — Т. 2. — С. 374–375; *Ситник А.* Найкраща роль завжди попереду // Спільна справа. — 1997. — № 1. — Березень. — С. 30.
- 26 *Мельниченко В. М., Соса П. П.* Шевченко і Черкаси. — Черкаси, 1999. — С. 50.

27 Мельниченко В. М., Носань С. Л. 50 пісеньких літ. — Черкаси, 2007.
28 Соса П. П., Березняк Г. І., Мельниченко

ко В. М. Пам'ятки Черкас. — Черкаси, 1998. — С. 16.

Василий Мельниченко

Дань памяти Т. Г. Шевченка на Черкащине: формирование и развитие традиций

В статье освещается зарождение и развитие традиций чествования памяти Т. Г. Шевченко на его родине — Черкащине.

Ключевые слова: Т. Г. Шевченко, Черкащина, память, шевченкиана.

Vasiliy Melnichenko

**The honouring of T. G. Shevchenko's memori in Cherkascyna:
the origin and development of traditions**

The article deals with the origin and development of traditions of commemorating Shevchenko T. G. in his native land — Cherkasy region. The author came to the conclusion that these traditions gained new development nowadays, in independent Ukraine. The regional ethnographies of Cherkasy made a great contribution into the „shevchenkiana”, researching and popularizing the spiritual heritage of our great fellowman.

Key words: T. G. Syevchnko's, Cherkascyna, memori, origination, „shevchenkiana”, regional geography.

УДК 821.161.2“19”(477–25).

Олександр Бонь (м. Київ)

КИЇВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У СПОГАДАХ ЗІНАЇДИ ТУЛУБ

У статті за спогадами відомої письменниці розкрито культурне середовище Києва початку ХХ століття. Показано атмосферу, яка панувала в навчальних закладах міста, описано зустрічі З. Тулуб з І. Буніним, М. Горьким та іншими відомими постатями того часу.

Ключові слова: культурне середовище, І. Бунін, М. Горький, інтелігенція.

Досить поширеним видом історичних джерел є спогади. Вони є результатом суб'єктивного осмислення як історичних постатей, так і процесів та подій. Умовно спогади (фр. — мемуари) слід розділити на: об'єктні (автор зосереджується на певному об'єкті); суб'єктні (основний об'єкт увага — сам автор); спогади, що об'єднують два перших види. Серед найпоширеніших форм спогадів — листи, щоденники. Не такою поширеною формою мемуарів є записник, який розкриває процеси осмислення

чи написання твору. Оригінальною формою є нотатки — вже опрацьований автором матеріал, з суб'єктивним поглядом автора. Досить поширеним є літературний портрет, автор у ньому, як правило, прагне показати відому особу через зустрічі з нею. Майже всі згадані вище форми спогадів містяться як змістові частини у не опублікованих раніше мемуарах відомої письменниці Зінаїди Павлівни Тулуб “Мое життя”.

Народилась майбутня письменниця 16 лис-